

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא

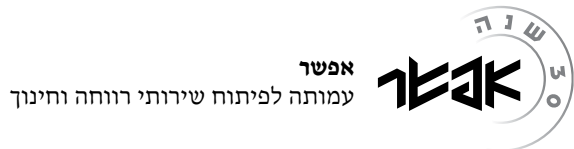
לקוויות למידה והפרעות קשב:
תאוריה, מחקר ומדיניות

עורכת-אורחת: פרופ' מלכה מרגלית

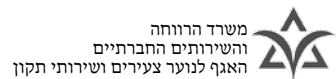
כרך כב • גיליון 39

תמוז תשע"ד – יוני 2014

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

פתח דבר

מלכה מרגלית

לקוויות למידה והפרעות קשב עומדות במוקדם של מחקרים בין-לאומיים רבים ומחלוקות תאורטיות, המתבטאים בהשלכות יישומיות במערכות החינוך והשיקום בארצות שונות. העימותים התאורטיים מתבטאים לא רק במחקרים מעמיקים ובהמשגה המבוססת על מגמות חדשות בתחומי הנזיר-פסיכולוגיה, אלא גם בהשלכות מקצועיות על דרכי זיהוי ואבחון, על קידום נגישות במערכות החינוך באמצעות התאמות בלמידה ובמבחנים ועל גישות התערבות, טיפול ושיקום.

מתחילת שנות האלפיים גדל מספר היחידים – ילדים, מתבגרים ומבוגרים – המזוהים ומאובחנים עם לקוויות למידה ועם הפרעות קשב, בישראל כבארצות רבות אחרות, והם מרכיבים את הקבוצות הגדולות ביותר במסגרת ההגדרה, "תלמידים עם צרכים חינוכיים מיוחדים". אין זה מפתיע כי ככל שהלקוויות מקבלות מענה חינוכי וטיפולי ברמות הראשוניות של החינוך היסודי והתיכוני, כן גדל בהתאמה מספר הסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה המאובחנים עם לקוויות למידה והפרעות קשב וזקוקים להתייחסות מיוחדת, ובהתאמה גדל גם מספר המבוגרים שמתנסים באתגרים מיוחדים בעבודה ובהסתגלות. לרוב קשיים אינם מופיעים במבודד, אלא יש להם ביטויים מגוונים בהתמודדות עם אתגרים רגשיים וחברתיים בסביבות חיים שונות.

לאחרונה ניתן להבחין במעבר תאורטי ויישומי מהתמקדות בילדים המתמודדים עם רכישת כישורי יסוד, אל מחקר הלקוויות כגורם סיכון מתמשך ומשפיע על תחומי חיים רחבים לאורך מעגל החיים. אם בעבר התמקדה המודעות בתפקוד התלמידים בבתי הספר (למשל בקריאה ובכתיבה), בשנים האחרונות מתפתח עיסוק מדעי ומקצועי באנשים עם לקוויות אלו בתחומי חיים שונים, וגדלה המודעות להשפעת הלקוויות לא רק על הצעירים, אלא גם על המשפחות ועל מערכות החינוך, העבודה והשיקום.

מטרת הגיליון המיוחד היא להביא לקורא הישראלי מחקרים המשקפים מגמות חדשות בהבנת המורכבות של לקוויות הלמידה והפרעות קשב, תוך התייחסות להשלכות התאורטיות והיישומיות. גיליון זה של **מפגש** מציע מגוון מאמרים, העוסקים בחקר לקוויות למידה והפרעות קשב בקרב ילדים, נוער ומבוגרים אשר מתמודדים עם תפקידי החיים בגילים השונים, ומשקפים את יחסי הגומלין בין אתגרים לבין משאבים אישיים ומערכתיים. חוקרים ישראלים מדיסציפלינות פרופסיונליות שונות, שנוהגים לרוב לפרסם את עבודותיהם בכתבי עת אקדמיים באנגלית, שלחו את מחקריהם לחוברת

המיוחדת, על מנת לחשוף את ממצאי עבודתיהם המדעיות בפני סטודנטים, אנשי חינוך ומשפחות בישראל.

הגיליון כולל 13 מאמרים, העוסקים בקבוצות גיל שונות, משתמשים בגישות מתודולוגיות מגוונות ובוחרים קבוצות ייחודיות באוכלוסייה. סדר ההופעה של המאמרים נקבע בהתאם לקבוצת הגיל באוכלוסייה שבה עסק כל מחקר. מטרת המאמר הפותח היא לתת סקירה רחבה של ההתפתחויות בתחום זה; לפני כ-15 שנים, בעקבות ועדת מרגלית, שבחנה את מצבם של תלמידים עם לקויות למידה, נכתב המאמר "לקות למידה – מודל נוירו-התפתחותי", שהתפרסם בכתב העת "פסיכולוגיה" (מרגלית וטור-כספא, 1998). מטרת המאמר הנוכחי היא להציג את השינויים שחלו בהמשגה, בתפיסות ובמחקר של לקויות למידה במשך 15 השנים ועד היום, ואת ההתפתחויות בישראל ובעולם בתחומי החינוך והטיפול. המאמר מתאר את התיקוף של המודל הנוירו-התפתחותי שהוצע במאמר משנת 1998, בהתבסס על התפתחויות עדכניות במחקר הגנטי והנוירולוגי שלא היו ידועות באותה תקופה, זאת תוך התמקדות בהמשגות העדכניות בשני תחומים מרכזיים: חקר התפקודים הניהוליים של התלמידים עם לקויות הלמידה והפרעות הקשב המחקרים על מאפייני הוויסות העצמי שלהם. הסקירה מציגה מודל אקולוגי מורכב, דינמי ורב-ממדי, המבחין ברמות שונות של הלקויות. מודל זה משלב התבוננות בתפקוד הקוגניטיבי, בתפקוד הרגשי ובתפקוד החברתי; זאת תוך התייחסות לא רק לתרומה של התנסויות בעבר על עיצוב התנהגויות בהווה, אלא גם לתרומה של תפיסות שיש בהן תקווה וראייה אופטימית של העתיד, להתמודדות באתגרי ההווה בסביבות החיים השונות, כגון המשפחה ומערכות החינוך.

שני המאמרים הבאים עוסקים בילדים בכניסתם למערכת החינוך. המאמר של דורית ארם והדר חזן עוסק באינטראקציות בין הורים וילדי גן עם ADHD ובלי ADHD בעת קריאת ספר, ומתעד התנהגות של זוגות המורכבים מהורה וילדו בזמן פעילות זו. מהמחקר עולה כי עצם קיומה של הפרעת קשב בא לביטוי באופי האינטראקציות בין ההורה לילד עוד טרם הכניסה לבית הספר; המאמר של חנה אבני-שיין מתמקד במשמעות רכישת הקריאה והכתיבה עבור תלמידים עם לקויות למידה. בהתייחס לעובדה שרכישת הקריאה והכתיבה מהווה עבור תלמידים אלו תחום קושי מאתגר, יש חשיבות למובחנות בתפיסת המשמעות והפונקציונליות של תפקודים אלו בקבוצות הגיל השונות.

המודל האקולוגי מייחס חשיבות ליחסי הגומלין בין הפרט לסביבותיו. ארבעת המאמרים הבאים עוסקים בהתנהגות מתבגרים בסביבות מיוחדות; שניים מהם דנים בסביבת האינטרנט, שהפכה לחלק בלתי נפרד מחיינו: המאמר של שרית שדה מתמקד בזיהוי מוטיבים המשקפים היבטים יחידניים ומערכתיים (משפחתיים וחינוכיים) של מתבגרים עם לקויות למידה והפרעות קשב, כפי שתוארו במכתבי אמהות בפורום מקוונן. באמצעות תיאורים של מצוקה, ייאוש ורמות נמוכות של תקווה, תיארו

האמהות דו-ערכיות בנוגע להשקעת מאמצים אין-סופיים בלימודים; המאמר של טלי היימן, דורית אולניק שמש וסיגל עדן מתמקד בתופעת הבריאות ברשת ומתבסס על השוואת התנסויות של מתבגרים עם הפרעות קשב וללא הפרעות אלו בתהליכים מקוונים. ראוי להדגיש כי ייחודו של המאמר הוא בכך שהוא מאפיין לא רק את ההתנסות של המתבגרים התוקפניים, אלא גם את קרבנות התוקפנות, ואינו מזניח את המתבגרים העדים לפעילות זו, תוך הבחנה בשונות בין קבוצות התלמידים; המאמר של סאאיד בשארה עוסק בלימוד המתמטיקה בקרב תלמידים עם לקויות למידה במגזר הערבי ומתמקד בבחינת התרומה החשובה של היצירתיות בפתרון בעיות לא שגרתיות לקידום המוטיבציה שלהם; המאמר של גילה אמיתי ותומס גומפל בוחן את הקשיים הרגשיים והחברתיים הייחודיים של נערות עם לקויות הלמידה הנמצאות ולומדות במסגרות מיוחדות, כגון מוסדות של חסות הנוער, בהשוואה לנערות ללא לקויות למידה הנמצאות במסגרות אלו.

שלושה מאמרים עוסקים במבוגרים ובמבוגרים צעירים, ומתוכם שני מאמרים מתמקדים בסטודנטים. חקר הדיסגרפיה של סטודנטים היה מוקד המחקר של נעמי וינטראוב, עדי עובדיה-ישראל, חגית וולפסון-שובל ורותי טראוב-בר אילן. מאחר שלכישורי הכתיבה יש חשיבות מיוחדת בלימודים במסגרות להשכלה גבוהה, יש חשיבות רבה לזיהוי הטרורגניות של הקשיים ולאפיון לקויות משולבות עם כישורים ניהוליים של הצעירים; מירב חן וגילי אשכנזי בחנו במחקרם את הקשרים בין אסטרטגיות הלמידה של סטודנטים עם הפרעות קשב ובין הישגיהם. המחקר דיווח על קיום יחסי גומלין בין רצון ללמידה ומשאבי התמודדות אישיים.

שלושה מאמרים מדגישים כי ללקויות למידה יש השלכות גם לאחר שמסתיימת הלמידה הפורמלית במסגרות החינוך השונות. מבוגרים עם לקויות למידה והפרעות קשב מתמודדים עם אתגרים ודילמות במגוון תחומי החיים. נייר העמדה של כנרת שרפי ושרה רוזנבלום בוחן את יישום מודל הבריאות העולמי (ICF) כמסגרת להבנת מאפייני התפקוד של הפרט עם לקויות הלמידה וכבסיס להבנת קשייו בפעילויות יום-יומיות; רונית דורות ונעמי שרויאר בחנו במחקרן את חוויית העבודה בעיני נשים עם הפרעות קשב, בהתייחסות לתפיסות עצמיות ולתפיסות ההתמודדות עם דרישות עבודה; המאמר של רוויטל גנץ מציג באמצעות תיאור מקרה מציאות חדשה. רק לאחרונה התעוררה המודעות לקשיים של צעירים עם לקויות למידה והפרעות קשב בתפקידי הורות. גם במחקר הבין-לאומי נדירים המחקרים הבוחנים את התמודדותם של הצעירים האלו בתהליך הקמת משפחה וגידול ילדים. חקר מקרה של מודל מיוחד ("ניצן הורים"), שפותח לאחרונה בישראל, מדגים את המורכבות של הנושא ומתריע על הצורך במחקרים מבוקרים בתחום.

בחלקו האחרון של גיליון זה מציגה יהודית אל-דור, ראש אגף לקויות למידה במשרד החינוך, את המדיניות החינוכית בנוגע לתלמידים עם לקויות למידה, תוך התייחסות להתפתחות הטיפול בישראל בתלמידים אלו ולכיווני התפתחות עתידיים.

שלוש סקירות ספרים חותמות את הגיליון: ישעיהו תדמור סוקר את ספרו של שלמה קניאל, "אמפתייה בחינוך – חינוך באהבה", מיכל עינב סוקרת את ספרה של מלכה מרגלית, העוסק בבדידות של ילדים, ובמיוחד של ילדים עם לקויות למידה והפרעות קשב, ומאירה אפרתי-וירצר סוקרת את ספרם של עירית חגי ויהודה חגי, המבוסס על ניסיונם כהורים – "יש לי ילד אחר".

לסיכום, נראה כי הסוגיות העולות בגיליון זה מדגישות את המורכבות בהמשגת לקויות הלמידה והפרעות הקשב ואת האתגרים שאֵתם מתמודדים הצעירים בגילים שונים ובסביבות שונות. סוגיות אלו מתייחסות לילדים, מתבגרים ובוגרים צעירים, מתארות את הידע שהצטבר עד כה ומצביעות על תהליכי שינוי במחקר ובהמשגה. הגיליון לא הקיף את כל מכלול הדילמות הקיימות בתחום, והוא קורא למחקרים מקיפים ומתמשכים שיבחנו, כיצד ניתן ליצור תנאים תומכים ומעצימים למשאבי ההתמודדות של צעירים עם לקות מתמשכת, רב-ממדית ושכיחה, כיצד ניתן לסייע ולתרום להעצמה שלהם ושל המערכות המשפחתיות והחינוכיות, להצלחתם בעולם התעסוקה, להסתגלותם, לקידום תפקודם ולמתן ביטוי ליכולותיהם.

המאמרים קוראים להעמקת המודעות של מומחים בלקויות למידה להשלכותיהן על תחומי הלימוד וההסתגלות של הצעירים. שאיפתי היא שצוותים חינוכיים, פסיכולוגיים ושיקומיים יבחינו בסיכונים האקדמיים, הרגשיים והחברתיים הנובעים מהלקויות, בשלבים מוקדמים, ויישמו את ההתפתחויות בדרכי הטיפול בהם, על מנת לקדם את סיכויי ההצלחה של ילדים ובוגרים עם לקויות למידה. אני מקווה שהגיליון אף יתרום להבנה של המשפחות והקהילה לצרכים של הצעירים ולפיתוח מערכות תמיכה משמעותיות.

מקורות

מרגלית, מ' וטור-כספא, ח' (1998). ליקויי למידה: מודל נזיר-התפתחותי רב-מימדי. **פסיכולוגיה**, 76-64, (1)7.